

..... Musím přiznat, že šedesátá léta dvacátého století bych pravděpodobně označil za poslední vzednutí lidských bytostí před jejich úplným vyhlazením. A že současnost představuje začátek zbývající části budoucnosti a že napříště už budou po světě chodit jenom roboti, kteří nic necítí a nic si nemyslí. A že mezi námi nezůstane už nikdo, kdo by nám připomněl, že kdysi existoval živočišný druh zvaný lidská bytost, který se vyznačoval cítěním a myšlením. A že právě teď dochází k vymazávání dějin i paměti a brzy už si nikdo nebude pamatovat, že na této planetě existoval život.

Wallace Shawn a Andre Gregory,
My Dinner With Andre (1981)

I.

Dějiny nelze smysluplně rozměřovat na dekády. I na ono bouřlivé období obvykle označované jako „šedesátky“ by bylo vhodnější pohlížet jako na součást širší periody, která se rozprostírá mezi lety 1942 a 1972. Tato data jsou sice také arbitrární, přece jen však s větší přesností vymezují jednu velmi podivuhodnou éru amerických dějin. Nazýváme ji „věkem hojnosti“.

Rok 1942 představuje milník, neboť tehdy Spojené státy konečně vymanily z Velké hospodářské krize. Tento přelom je ztělesněn přechodem na válečnou ekonomiku, který vyhlásil Franklin Roosevelt. „Doktor Nový úděl jde do penze,“ prohlásil tehdy Roosevelt. „Na jeho místo nastupuje doktor Vyhrát válku.“ V krátké době tří čtyř následujících let rychle odtály všechny dosud přetrvávající neblahé antagonismy i represivní mechanismy pocházející z období hospodářské krize. Korporátní špičky, které trávily posledních dvanáct let osočováním Roosevelta ze „zrady své třídy“, se najednou jako o překot hrnuly do Washingtonu s vidinou velkých a lukrativních armádních zakázek. V době, kdy válka skončila, byl již celý průmysl Spojených států od základů přebudován a proměněn v nejmodernější technologickou továrnu, v té době jedinou svého druhu na světě. Vyškolila se nová kvalifikovaná pracovní síla, vznikala nová a prudce rostoucí průmyslová odvětví (v oblasti elektroniky, chemického průmyslu, letectví a výroby umělých

hmot). Jelikož Spojených států se destrukce, jež za války postihla ostatní země, nedotkla, neměly žádné ekonomické rivaly. Vyšly z války jako král trůnicí na vrcholu průmyslové hory a vlastníci tak obrovské bohatství, že si mohly dovolit exportovat kapitál potřebný k hospodářské obnově Evropy i Japonska, z nichž se v budoucnu stanou jejich hlavní konkurenti.

Stačí však přejít o jednu generaci dál, do roku 1972, a ocitneme se uprostřed ropné krize, která Ameriku zasáhla na nejobolestivějším místě – v peněžence u čerpací stanice. Jakkoli byla ropná krize uměle vyvolána, široké veřejnosti v každé vyspělé průmyslové společnosti dala poprvé pocítit vážnost ekologických omezení. Z toho brzy vzešlo nevíтанé poučení: *Zdroje se vyčerpávají*. Není možné mít všechno. Naší hranicí není nebe – je jí země.

Hnutí, které jsem nazval kontrakulturou, se utvářelo mezi těmito dvěma časovými mezníky jako protestní hnutí zrozené paradoxně nikoli ze selhání, ale z úspěchu vysoce industrializované ekonomiky. Nevzešlo z bídy, nýbrž z dostatku. Úkolem tohoto hnutí bylo položit si celou řadu nových otázek spojených s bezprecedentním nárůstem životní úrovně. Nejbohatší průmyslová společnost světa se tak na dobu přibližně dvaceti let stala arénou ostrých a těžkých morálních debat, jimž podobné už možná znovu nezažijeme – přinejmenším ne tehdy, pokud budou takovéto výměny názorů záviset na těch, jejichž bohatství, moc a autoritu by ohrozily.

V šedesátých letech jsem žil v Anglii, kde jsem pracoval v malém, radikálně pacifistickém časopise. Byl úzce spjatý s velkými aldermastonskými mírovými pochody, požadujícími ukončení závodů ve zbrojení. V očích většiny evropských protestujících padala vina za tyto závody především na Spojené státy. Tato kniha vznikala zpočátku jako série článků posílaných domů do časopisu *The Nation* a psaných v době, kdy jsem se v Anglii účastnil charakteristického experimentu té doby: zakládání bouřlivé a jen krátce trvající „Londýnské antiuniverzity“, na niž přicházeli studenti, kteří si s sebou nepřinášeli o mnoho víc než kytary, žebrací misky a sáček magických

houbiček, aby tu studovali učení Timothy Learyho, anarchistickou politiku a tantrický sex. Uvádím to jako připomínku, že bouře té doby byly víc než jen americká záležitost, ale rozšířily se na celou západní Evropu. Díky tomu, že jsem v takto intenzivní a často protiamericky laděné atmosféře žil v zahraničí, zvykl jsem si pohlížet na všechno, co se dělo v mé vlastní zemi, z jistého odstupu. Začal jsem vnímat různé nuance odlišující protesty v Americe od protestů v jiných zemích. Byl jsem také nucen zaujmout mnohem ostřejší kritický postoj ke způsobu, jakým Spojené státy zneužívaly po celém světě svou obrovskou moc, ale současně jsem začal s mnohem větším pochopením oceňovat podivný nový význam, který v té době získávalo americké protestní hnutí. Mladí buřiči v Evropě se obvykle opírali o dlouhou levicovou tradici, která v naší zemi naopak téměř neexistovala. Zpočátku jsem se přikláněl k všeobecnému názoru svého okolí, že jde o projev nezralosti americké politiky. Než jsem však tuto knihu dopsal, a možná i proto, že se mě přece jen dotýkaly přezíravé poznámky, kterými se moji evropští kolegové opakovaně navázeli do ideologické naivity Spojených států, dospěl jsem k závěru, že právě toto oslabení konvenční ideologické politiky propůjčovalo americké kontrakultuře její jedinečný pohled. Otázky týkající se kvality a smyslu života, zkušeností a vědomí, racionality a udržitelnosti průmyslového růstu i otázky našich dlouhodobých vztahů k přírodnímu prostředí vyvstávaly v Americe viditelněji než ve starších průmyslových zemích. Spojené státy stanuly blíže k postindustriálnímu horizontu, na němž se začínaly rýsovat problémy a otázky zcela neobvyklého druhu.

Zvláštní však bylo, že mnohé z těchto otázek zaznívaly už v době předindustriální: ozývaly se v odsudku, jímž stará buřičská vnímavost romantických básníků odmítala temné satanské mlýny. Avšak jako faktor vstupující do moderní politické arény byl tento nářek srdce zřetelně nový – dokonce tak nový, že bylo jen stěží představitelné, jakým způsobem by jej bylo možné přetlumočit širší společnosti. A možné to samozřejmě také nebylo. Filtr masových médií propustil z tehdejších

protestů jen o málo víc než senzační povrch: urážlivá gesta odloučení, pojící se s drogami, sexem, drzostí nových stylů hudby i oblékání, obscénním jazykem a bizarními alternativními styly života. A přesto se do bouřlivých debat veřejnosti širší, než jaká se v kterékoli moderní společnosti kdy podílela na vážných politických rozhodnutích, podařilo proniknout i otázkám pozoruhodné filozofické hloubky. Příslušníci sílící vysokoškolsky vzdělané generace – „nové třídy“, jak ji nazývali někteří komentátoři – používali svůj vyškolený rozum nikoli k tomu, aby upevnili systém, v němž měli nalézat štěstí, ale aby tímto systémem do základů otřásl. Jistě, většina příslušníků této nové třídy volila nejrychlejší možnou cestu mezi technokratické elity, do centra režimu expertů, který v té době začínal panovat v každé vyspělé průmyslové společnosti – vzešlo z ní více nažehlených zaměstnanců IBM a ITT než ošuntělých hipíků. Ale jedinečný charakter vtiskli celé éře právě ti, kteří se rozhodli opustit privilegovanou střední třídu a dělat problémy. Nevděk těchto buřičů nemohl nevzbuzovat znepokojenou pozornost. A tak dokonce ani nezúčastněným divákům, kteří tento výbuch sledovali rozhořčeně jenom zpovzdálí, nemohlo uniknout přinejmenším jakési minimum z jeho poselství: *Něco tady není v pořádku. Něco se zoufale pokazilo. A nápravu nelze čekat od oficiálních představitelů.*

A, upřímně, ani od slov či hudby.

II.

Nová politická konstelace, která se zrodila mezi lety 1942 a 1945, byla významnější než jakýkoli konkrétní vynález či investice do americké válečné ekonomiky. Jméno dal této konstelaci teprve později prezident Dwight Eisenhower v jediné paměťhodné řeči, kterou kdy proslovil. Když v roce 1960 odcházel z úřadu, varoval své spoluobčany před „nadměrnou mocí, kterou získal... vojensko-průmyslový komplex“. Varování však, pokud mu vůbec někdo naslouchal, přišlo pozdě. V roce 1960 se už vojensko-průmyslový komplex stal jednoduše americkým politickým systémem a jen málokdo byl ochotný

mu odporovat. Na to běžel příliš hladce: těm nahoře nabízel tučné zisky a těm dole štědré výplaty. Jestliže dvacátá a třicátá léta představovala soupeření mezi hospodářskou politikou „prosakování“ bohatství a „pumpování“ investic do ekonomiky, pak čtyřicátá, padesátá a šedesátá léta byla šťastnou kombinací obojího a zdánlivě nejlepším ze všech možných světů.

Jako výmluvný znak této éry může posloužit systém automatického vyrovnávání životních nákladů – COLA (The Cost of Living Adjustment), jak se mu začalo přezdívat. Když chtěli dělníci za časů Eugena Debse a Velkého Billa Haywooda¹ dosáhnout zvýšení mezd v řádu pár centů, vyžadovalo to fyzické střety s najatými četami, stávkokazy a s federálními jednotkami – a navíc většinou marné. Avšak s nástupem systému COLA v šedesátých letech byl růst mezd součástí pracovních smluv, stejně jako placené dovolené, odměny za přesčasy, zdravotní pojištění a důchodové programy. Z hlediska práce to byla v Americe skvělá éra. Dělnické vrstvy, které musely ve třicátých letech bojovat o přežití, teď v rámci vojensko-průmyslového komplexu povýšily na partnery, byť podřízené. Co jiného by také dávalo smysl v tak bohaté zemi, jako byly Spojené státy? Dobře placená pracovní místa zajišťovala kupní sílu, již systém potřeboval. Šlo o chytrou investici do dobře naolejovaných průmyslových vztahů.

Hojnost proto musí být jádrem každé debaty o kontrakultuře šedesátých let. Právě hojnost vtiskla tehdejšímu protestu specifickou kvalitu radikálního odloučení, a to ve dvou aspektech. První je zřejmý na první pohled: vystoupit z rozjetého vlaku v letech prosperity bylo mnohem jednodušší pro děti středních vrstev. Společnost poskytovala dostatečný ekonomický polštář, na který se dalo spoléhat – ne-li přímo sociál-

---

1) Eugene Victor Debs (1855–1926), vůdce odborů, spoluzakladatel International Labour Union, kandidát na prezidenta za Americkou socialistickou stranu, za svou činnost vězněn. — William Dudle Haywood (1869–1928), odborář, zakladel Industrial Workers of the World, člen Americké socialistické strany, za svou činnost vězněn a pronásledován, roku 1921 prchl do Sovětského svazu. (pozn. překl.)

ní programy, pak alespoň rodičovská konta. A nastoupit zase zpátky také nebylo příliš obtížné.

Ale pak tu byl ještě druhý, mnohem důležitější způsob, kterým poválečná prosperita vyprodukovala kontrakulturu. V Americe hojnosti se začala uplatňovat nová a odvážná strategie sociální kontroly: cukr dorostl do rozměrů biče – jestli ho nepřerostl. Díky nadbytkům snadných zisků z války, které se přelévaly do dalších let, si korporátní Amerika mohla dovolit reálně flirtovat se starým populistickým požadavkem na „sdílení bohatství“. Jako by díky letům válečného boomu přešlo celé hospodářství do rukou nového typu managementu. Jaký smysl mělo vynucovat si poslušnost dělníků fyzickými střety kvůli každému nepatrnému zvednutí mzdy, když teď bylo všeho tolik? Mír na výrobní lince a stabilní oběh zboží na trhu je výhodnější než spory a nepokoje. Tak ať se kola doby točí! Nevezme-li se v úvahu tento nový duch patricijské velkorysosti a shovívavosti panující na nejvyšších místech korporátní struktury, nelze kontrakulturu plně pochopit.

Pro ty z nás, kteří jsme éru hojnosti prožívali, bylo těžké uvěřit, že by kdy měla skončit. Zdála se tak pevně ukotvená v našich dějinách i aspiracích a byla tak přesvědčivě racionalizovaná teoriemi ekonomického růstu, že nám připadala jako shůry daný osud americké civilizace. Avšak dnes, když se ohlédneme na obrázky života z období po druhé světové válce, je snad ještě obtížnější uvěřit, že taková doba vůbec někdy existovala. Všechna ta groteskní auta zdobená ocasionními ploutvemi, která tehdy brázdila naše rozrůstající se dálnice, dnes vypadají jako mechanické ekvivalenty dinosaurů. Na jednom konci dennodenního dojíždění těchto benzínových ležela města, která se tehdy teprve začínala rozrůstat do budoucích „metropolitních oblastí“, postrádajících jakýkoli charakter. Na opačném konci jízdy se rozprostírala elysejská předměstská pole úhledně rozparcelovaná na uniformní noclehárny pro uniformní rodinky, ze kterých se stal standardní folklór věčných televizních seriálů. Každý dům měl svou osminu akru trávníku, který vyžadoval péči elektrické sekačky, každý měl

svou dokonalou kuchyň soustředěnou kolem naplněné lednice velikosti nákladního vagonu. A kolem blyštivých spotřebičů a vrnících přístrojů pobíhá žena v domácnosti a matka, věčně s úsměvem, věčně v zástěře a nikdy ani s vláskem neupraveným, která se denně vrhá do boje proti šmouhám na podlaze.

Naše řeč se tehdy obohatila o proslulou frázi „Jdi do svého pokoje!“, již své neposlušné předškoláky usměrňovali rodiče, v jejichž vzpomínkách na dětství za velké krize určitě nefiguroval žádný lepší „vlastní pokoj“ než pohovka v obýváku. Po večeri, kdy už je spokojený otec-chleboďárce doma z práce, usedá v našich představách celá rodinka ke sledování jednoho z mnoha televizních kvízů o ceny, ve kterých mnohem víc než na odpovědích soutěžících záleželo na přehlídce zboží. Kupovat, mít, vlastnit: to bylo všechno, o co v životě šlo. A pro ty, kteří neměli dost prostředků, aby mohli kupovat, vlastnit a mít, se objevila kreditní karta coby nejdábelštější nástroj ke stimulaci spotřebitelského dluhu, jaký kdy kdo vymyslel.

Když se válkou zdecimovaní Evropané se závistí a rozhořčením dívali na nás Američany, kteří jsme je osvobodili od fašismu a vzápětí jsme nakráčeli do obrovského blahobytu, přezdívali nám „prasata v nebi“. Jeden neorealistický režisér té doby natočil film o muži, který se vrací do Neapole z návštěvy bohatých příbuzných ve Spojených státech. Na otázku, jak se žije v Americe, vytáhne muž místo odpovědi balíček papírových kapesníků, vysmrká se a kapesníček vyhodí z okna. „Spotřebovat a zahodit. Spotřebovat a zahodit.“ Dnes si lámeme hlavu nad záhadou udržitelnosti. Ale ideálem čtyřicátých, padesátých a šedesátých let bylo jednorázové použití: hotové jídlo z krabičky (víc krabičky než jídla), televizor, který se pravidelně vyhazoval kvůli něčemu většímu a barevnému, co mělo víc tlačítek a kontrol, a stejně tak i dům, odkud se rodina klidně stěhovala pryč, jakmile otec dostal práci na opačném konci země. I obrovská auta sloužila jednorázově – už předem byla odsouzená skončit často ani ne po dvou letech jako rezavějící šrot na pohřebištích aut, která se pomalu stávala stálým rysem každého amerického města.

Kam všechny ty nahraditelné věci odcházely, poté co byly nahrazeny? Podivná otázka! Cožpak prostě... nezmizely? Do drtiče odpadu s nimi a máme od nich navěky pokoj. Sejde z očí, sejde z mysli. Že by snad všechny ty odpadky jednou nebylo kam dávat, toho se nemusel nikdo bát. Svět byl chápán jako odpadní jáma s neomezenou kapacitou. Všechno bylo možné nahradit. Koneckonců, což jsme neobjevili plast?

Čímsi nahraditelným se staly i manželství a rodiny. Rozvod, kdysi luxus majetných vrstev, se proměnil v privilegium dostupné i středním vrstvám. Zvyklosti a tradice, jimž se později začne říkat „rodinné hodnoty“, se rozpadaly pod tíhou hojnosti, díky níž se dostupnou stávala i rostoucí skepse ohledně širších sociálních norem. Skrytá bolest a zloba, které po věky představovaly součást rodinné politiky, se najednou zdály čímsi neodůvodnitelným. Všechno, co jsme beztak už dávno tušili o idealizovaném obraze buržoazní domácnosti devatenáctého století – totiž že byla založena na patriarchální podřízenosti žen a dětí –, začalo konečně vyplouvat viditelně na povrch, a stejně tak i odvěký spor mezi generacemi. Prarodiče, tuto závislou část populace, která byla příliš stará na práci a která kdysi zaplňovala domy svých dětí, bylo nyní možno vykoupit pomocí sociálního a zdravotního pojištění, jež jim zajišťovalo naopak nezávislost. Senioři vyráželi na cesty v karavanech nebo mířili do seniorských komunit. Málodko to dnes přizná, ale tyto materiální výhody, které se v poslední době stávají předmětem tak ostrých ekonomických sporů, mají svůj původ mnohem spíš v sobectví mladých než v chamtivosti starých. Šlo o snahu čím dál kariérističtější a nestálejší mladší generace zbavit se břemene v podobě seniorů.

Hojnost však vedla k ještě závažnějším důsledkům v tom smyslu, že umožňovala rodičům vykoupit se také z požadavků svých náročných potomků. Když bylo možné poskytnout dětem vlastní pokoj, proč ne i vlastní auto, vlastní peníze, vlastní kulturu? Teorie benevolentní výchovy, kterou prosazoval dr. Spock, legitimovala shovívavost, a díky tučným výplatám bylo možné být štědrý. Výsledkem byla zcela unikátně rozmazlená

generace dětí – baby boomers –, které vyrůstaly ve víře, že každá čmáranice prstíčkem, kterou přinesly domů ze školky, by měla být předmětem obdivu a každý jejich středoškolský problém by se měl stát rodinnou obsesí. Z adolescentů s volnou kupní silou v kapse se záhy stala příležitost pro obchodníky. Kultura mladých původně nepředstavovala nic víc než zboží – oblečení, nahrávky, filmy, kosmetiku. Tím byl vynalezen teenager coby nový trh. Ale tento nový trh začal u mladých lidí nebezpečně posilovat uvědomování sebe sama právě v těch letech dospívání, která se nejnázve oddávají zadumané introspekci. Příhodný vývoj. Rebelové, kteří začínali bez příčiny, tak získali prostor, aby našli pro svou vzpouru důvodů víc než dost.

Jak podivný život to tehdy byl! Život v iluzorním konzumentském ráji, který mohl vzkvétat pouze ve skleníku ekologické lhostejnosti a ve kterém se považovalo za samozřejmé, že lze uspokojit rostoucí očekávání úplně všech. Studenti, které učím dnes, mohou jen stěží uvěřit, že kdysi existovala doba, kdy bylo možné zaručit levné vysokoškolské vzdělání všem dětem ze středních vrstev (a také spoustě dětí dělníků, jako jsem já), kdy pracovní místa tvořila nedílnou součást života absolventů, kdy ekonomičtí teoretici ve vší vážnosti diskutovali o možnosti zrušení práce ve prospěch garantovaného ročního příjmu. Když se na tu dobu ohlédneme nyní, je zřejmé, že šlo o pomíjivou dějinnou fázi připomínající blažené dny římských patriciů těsně předtím, než se za řekou objevili barbari a akvadukty začaly prosakovat. Éra hojnosti vejde do dějepisných knih nikoli jako doba, kdy svět dosáhl úrovně permanentního blahobytu, ale jako poslední výbuch masové marnotratnosti předtím, než se o slovo přihlásila biosférická fakta.

Tehdejší realita se od těchto obrázků ve skutečnosti samozřejmě lišila. K velkolepým konzumním orgiím neměl přístup každý. Takzvaná „druhá Amerika“ sídlila převážně v centrech velkých měst. Ta se stávala útočištěm málo kvalifikovaných nezaměstnatelných. Procesu odsouvání těchto chudých, na které nebyl pěkný pohled, aby se uvolnil prostor nákupním centřům a luxusním věžákům, se říkalo „urbánní revitalizace“.